

## **ΡΑΜΟΒΟΥΝΙ, ΑΓΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΡΑΜΟΒΟΥΝΙΟΥ ΚΑΙ ΒΡΑΧΟΠΑΝΑΙΤΣΑ**

Είναι τόπος επιβλητικός και μεγαλοπρεπής με μαγευτική θέα. Προκαλεί στον επισκέπτη δέος και ανάταση ψυχής με το αυστηρό πράσινο των θαμνοδέντρων.. Βορειοδυτικά του χωριού Μήλα, βρίσκεται το Ραμοβούνι ή Ραμμαβούνι ή Ραμαβούνι ή Ραμνοβούνι ή Ράμμα, τοποθεσία Ιστορική και θρησκευτική. Ιστορική γιατί εδώ γεννήθηκε ο Κολοκοτρώνης και θρησκευτική, γιατί σώζεται ο βυζαντινός ναός του 10<sup>ου</sup> αιώνα Άγιος Στέφανος, τρίκλιτη βασιλική, και κάτω από τα θεμέλια του αναβλύζει πηγή, που ορισμένοι πιστεύουν ότι είναι «άγιασμα» και μας δείχνουν πυκνογραμμένες σελίδες της ιστορίας με τον πιο εκφραστικότερο και συνοπτικότερο τρόπο. Σωζόταν ο οικισμός από την τουρκοκρατία μέχρι το 1916 με το τοπωνύμιο Ραμοβούνι. Εδώ γεννήθηκε ο στρατηλάτης της μεγάλης επανάστασης του 1821 Θ. Κολοκοτρώνης όπως περιγράφει ο Τερτσέτης στις αφηγήσεις του: Γεννήθηκε το 1770, 3 Απριλίου, Δευτέρα της Λαμπρής κάτω από μια μεγάλη βελανιδιά, στην παλιά Μεσσηνία που ονομάζεται Ραμοβούνι. Κάθε χρόνο γιορτάζεται ,την 1<sup>η</sup> Απριλίου , ο Θ. Κολοκοτρώνης που στήθηκε στην παλιά προτομή του, ο ανδριάντας του, το 2007 και δίπλα του είναι ο βυζαντινός ναός του 10<sup>ου</sup> αιώνα , ο Άγιος Στέφανος

Ο ναός του αγίου Στεφάνου,, σαν βυζαντινό μνημείο, έγινε πρόσφατα γνωστός. Αρχικά ήταν μονόκλιτος ξυλעπίστεγος. , με εσωτερικές διαστάσεις 2,67x5,35 μέτρα. Από τον κεραμοσκεπή διάκοσμο του μνημείου δεν σώθηκε τίποτε άλλο ,εκτός από 2 μικρά τμήματα οδοντωτών ταινιών, πλάτους 16 εκατοστών. Το πρώτο βρίσκεται στο άκρο του διακονικού και το δεύτερο στο βόρειο άκρο της κεντρικής κόχης

Το κτίριο του ναού έχει υποστεί 4 οικοδομικές παρεμβάσεις. Οι 2 πρώτες ανάγονται στην εποχή του Ανδρόνικου Παλαιολόγου και αποδεικνύεται από τη μορφή και το μέγεθος των αψίδων, την άφθονη χρήση βησάλων στην τοιχοποίηση, τους πλίνθους και τα τμήματα των οδοντωτών ταινιών. Η Τρίτη οικοδομική φάση είναι στην περίοδο της τουρκοκρατίας ή στους χρόνους της επανάστασης. Τότε συμπληρώθηκε η γκρεμισμένη κεντρική κόχη και φτιάχτηκε το κακότεχνο και αδέξιο τετρατοσφαίριο της σημερινής κόχης του ιερού, και το έκκεντρο μονόλοβο παράθυρο. Η τέταρτη και τελευταία φάση παρέμβασης στο κτίριο του ναού, πραγματοποιήθηκε λίγο πριν τους καταστρεπτικούς σεισμούς της Καλαμάτας, που είχε ανθρώπινα θύματα και έγινε τον Σεπτέμβρη του 1986.Η βυζαντινή όψη του κτίσματος μετά την παρέμβαση αυτή εξαφανίστηκε τελείως.

Σήμερα υπάρχουν: Μια ξυλόστεγη τρίκλιτη βασιλική, οι 3 κόχες, το έκκεντρο προς Νότο μονόβολο παράθυρο παρέμεινε στη θέση του και το μονόβολο κωδωνοστάσιο χτίστηκε στο Νότιο μέρος της δυτικής όψης και η επικάλυψη της στέγης έγινε με παλιά χειροποίητα κεραμίδια, που μοιάζουν με τα κεραμίδια του καθολικού του Βουλκάνου.

Βορειοδυτικά του Μήλα βρίσκεται και η **Βραχοπαναίτσα (Ζωοδόχος Πηγή)**, χτισμένη σε κάθετο βράχο και δίπλα κυλά ο Εάστερος ή Άμφιτος ή Μηλείκο ποτάμι, με άγρια βλάστηση και μορφιά. Στη γιορτή της γίνεται πανηγύρι και έρχονται προσκυνητές από τις περιοχές της Μεσσηνίας και Αρκαδίας.

Στις 26 Οκτωβρίου του 2006 η 26<sup>η</sup> Ε.Β.Α. πραγματοποίησε ερευνητικές τομές όπου αποκάλυψαν τοιχογραφίες και λόγω της σημαντικότητας των ευρημάτων και της κακής διατηρησής τους την άνοιξη του 2007 συνεργείο ειδικών συντηρητών πραγματοποίησε εργασίες συντήρησης. Μετά της αποκάλυψη και συντήρηση των μέχρι σήμερα αγνώστων τοιχογραφιών πραγματοποιήθηκε εργασία καθαρισμού του βράχου με τη μέθοδο της υδροβολής από ιδιωτική εξειδικευμένη τεχνική εταιρεία με την υποστήριξη συντηρητών της 26<sup>ης</sup> Ε.Β.Α.. Συγκεκριμένα έγιναν:

\*Φωτογραφική τεκμηρίωση της κατάστασης διατήρησης του βράχου.

\*Προστασία της τοιχογραφημένης περιοχής με αδιάβροχα υλικά, για τη στεγανοποίηση της επιφάνειας.

\*Δείγματα καθαρισμού με τη μέθοδο της υδροβολής και αμμοβολής, ως ασφαλέστερη μέθοδος, για να καθοριστεί η έκταση και το είδος του καθαρισμού.

\*Καθαρισμός των επάλληλων επιχρισμάτων ασβέστη και των επικαθήσεων της αιθάλης με τη μέθοδο της υδροβολής..

Αξίζουν θερμά συγχαρητήρια στην 26<sup>η</sup> Ε.Β.Α. που φροντίζει για τη διάσωση και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς του νομού μας και ειδικά στη κυρία Βιργινία Αλμπάνη και τους συνεργ, που στο μέλλον οι ειδικοί θα μας δώσουν και το χρονικό στίγμα της Βραχοπαναίτσας.

## **ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ – ΜΝΗΜΕΙΑ – ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ**

Ο ελληνικός χώρος είναι γεμάτος από αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία όπου το καθένα είναι ξεχωριστό με τις δικές του ιδιαιτερότητες. Έχουν αφήσει τη σφραγίδα τους σε όλες τις γνωστές περιόδους της μακραίωνης ιστορίας της Ελλάδος. Όσοι επισκέπτονται το χώρο, έχουν την ευκαιρία να πραγματοποιήσουν ένα ταξίδι στο χρόνο, στο χώρο της ιστορικής και πολιτιστικής-πολιτισμικής μνήμης, που βρίσκεται ανεξίτηλα αποτυπωμένο σε κάθε περιοχή της χώρας και αναδεικνύει αβίαστα τις πολύπλευρες μορφές του ελληνικού πολιτισμού μέχρι σήμερα.

Ο θρησκευτικός τουρισμός συνδέεται άμεσα με τα μνημεία της ελληνικής ορθοδοξίας και είναι αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής κληρονομιάς και αποτελούν αξιόλογο πόλο έλξης

επισκεπτών. Οι αρχαίες ,βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες με την αξιόλογη εικονογραφησή τους, τα ψηφιδωτά, τις τοιχογραφίες τους, τα ξωκλήσια, τα προσκυνήματα της υπαίθρου, τα μοναστήρια, τα μετόχια και οι σκήτες , μαρτυρούν την επίμονη προσήλωση στις θρησκευτικές παραδόσεις και τη στενή μακραίωνη διασύνδεση της τέχνης με τη θρησκευτική λατρεία. Σε πολλές περιοχές της χώρας, ο επισκέπτης έχει την ευκαιρία να συναντήσει , επίσης, κτίσματα και μνημεία λατρείας διαφορετικών δογμάτων και θρησκειών, που συνυπάρχουν σε έναν διαρκή διάλογο, αναδεικνύοντας το σπάνιο ιστορικό πολιτισμικό και πολιτιστικό του ελληνικού χώρου, όπως οι ναοί της Τσιδος και Σεράπιδος, στον Αρχαιολογικό χώρο της Αρχαίας Μεσσήνης, καθώς και σε πολλά μέρη της Ελλάδος.

#### **ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ**

Στενή είναι η σχέση των μνημείων με την ιστορία των λαών που την δημιουργήσαν και δείχνει τη λατρευτική και λειτουργική ζωή των χριστιανών. Προσθέτουν αναμφίβολα μια σημαντική μαρτυρία σε ένα πλήθος άλλων ιστορικών δεδομένων και συμπληρώνουν τις γραπτές πηγές, που αποτελούν το θεμέλιο λίθο της ιστορίας. Τα βυζαντινά μνημεία συγκροτούν ένα μεγάλο κεφάλαιο , του αρχιτεκτονικού πλούτου της χώρας μας. Οι ναοί, κέντρα λατρείας, ζωντανά μέχρι σήμερα, είναι ταυτόχρονα αξιόλογα αρχιτεκτονήματα, με πλούσιο πολλές φορές γλυπτό διάκοσμο, που σηματοδοτούν μια εποχή και χαρακτηρίζουν την τέχνη της. Η αρχιτεκτονική των ναών του ελλαδικού χώρου χαρακτηρίζεται ως «Ελλαδική Σχολή» , συμβάλλει στη συστηματική καταγραφή και μελέτη του μνημειακού πλούτου της περιοχής μας και κατ' επέκταση της χώρας μας.. Ποτέ δεν έγινε συστηματική καταγραφή του μνημειακού πλούτου της χώρας μας και ποτέ δεν λειτούργησε ένα κέντρο επιστημονικής και μεθοδολογικής τεκμηρίωσης. Η βυζαντινή αρχιτεκτονική δεν έχει μελετηθεί σε βάθος, με αποτέλεσμα πολλές πληροφορίες και χρονολογήσεις να βρίσκονται σε επιφανειακή εξέταση των μνημείων ή σε προσεγγίσεις μιας και η διάκριση, είναι πράγματι δύσκολη. Η τυπολογία (τύπος εκκλησιών), μορφολογικά θέματα (κατασκευαστικά και τυπολογία), τύποι τοιχοποιίας και συνθέσεις, κατασκευαστικά θέματα, υλικά, κ.λ.π., πρέπει να μελετηθούν για κάθε βυζαντινό μνημείο της περιοχής μας και να του δοθεί το γεωγραφικό του στίγμα (γεωγραφικό πλάτος, γεωγραφικό μήκος και υψόμετρο)

#### **ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ**

Οι εκκλησίες, είναι χώροι προορισμένοι για να καλύψουν τις ανάγκες της χριστιανικής λατρείας, αποτελούν χαρακτηριστικό και αναπόσπαστο στοιχείο του ελληνικού τοπίου. Από τα λιτά, μονόχρωμα ξωκλήσια έως τους επιβλητικούς εγγεγραμμένους σταυροειδείς ναούς, οι εκκλησίες ακολουθούν συγκεκριμένους αρχιτεκτονικούς τύπους που καθιερώθηκαν σταδιακά, από τους πρώτους αιώνες διάδοσης του χριστιανισμού και εξής. Η διακόσμησή τους, ζωγραφική, ψηφιδωτή ή άλλη αντανάκλα πάντα το ορθόδοξο δόγμα ακολουθώντας συγκεκριμένα τεχνοτροπικά ρεύματα και καθιερωμένα εικονογραφικά προγράμματα. Σημαντικοί αρχιτέκτονες, κτίστες ή ζωγράφοι έχουν συμβάλλει ανά τους αιώνες στην κατασκευή και διακόσμηση των ελληνικών εκκλησιών, πολλές από τις οποίες αποτελούν πλέον διατηρητέα μνημεία.

Οι παλαιότερες εκκλησίες στον ελληνικό χώρο, χρονολογούνται στους πρώτους βυζαντινούς αιώνες (4ος – 6ος αι. μ.Χ.). Κατά την περίοδο αυτή σημαντικοί αρχαιοελληνικοί ναοί, όπως ο Παρθενώνας, το Ερεχθείο ή το «Θησείο» στην Αθήνα, μετατράπηκαν και λειτούργησαν ως εκκλησίες, ενώ πολλοί χριστιανικοί ναοί χτίστηκαν κοντά ή στη θέση γνωστών ειδωλολατρικών κέντρων (π.χ. σε Δαφνί, Ελευσίνα, Δελφούς, Επίδαυρο, Δήλο). Εκκλησίες χτίστηκαν όμως και σε χώρους συνδεόμενους με πρόσωπα ή συμβάντα σημαντικά για τους χριστιανούς, όπως π.χ. οι χώροι ταφής μαρτύρων.

Οι ελληνικές εκκλησίες παρουσιάζουν έντονα τοπικό χαρακτήρα κατά την επόμενη, μεσοβυζαντινή περίοδο (7ος αιώνας μ.Χ. – 1204μ.χ.), διαφέροντας αρκετά από τα αντίστοιχα μνημεία της Κωνσταντινούπολης. Ορισμένες από αυτές αποτελούν καθολικά μονών, δηλαδή τους κεντρικούς ναούς των μοναστηριών στα οποία εντάσσονται.

Οι εκκλησίες της υστεροβυζαντινής περιόδου (1204μ.χ.,-1453μ.χ.) συνεχίζουν τους παραδοσιακούς αρχιτεκτονικούς τύπους. Σώζονται ορισμένοι από τους πιο σημαντικούς ναούς που κτίστηκαν αυτή την περίοδο, στη Μεσσηνία, καθώς και της προηγούμενης περιόδου. Οι εκκλησίες, που κατασκευάστηκαν αυτή την εποχή σε περιοχές υπό φραγκική ή ενετική κατοχή, υιοθέτησαν αρκετά δυτικά στοιχεία, αρχιτεκτονικά ή διακοσμητικά.

Οι εκκλησίες, που κατασκευάζονται στον ελληνικό χώρο κατά τους αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας, είναι ιδιαίτερα λιτές. Εξάιρεση αποτελούν οι ναοί σε περιοχές που βρίσκονταν υπό ενετική ή δυτική εν γένει κυριαρχία (Κρήτη, Επύρνησα). Μετά τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας η οικονομική δυσπραγία δεν επέτρεψε την οικοδόμηση μεγάλων εκκλησιών. Εξάιρεση αποτελεί η Μητρόπολη Αθηνών, που χτίστηκε στο μέσο του 19<sup>ου</sup> αιώνα, για να λειτουργήσει ως ο κεντρικός ναός στην πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Ωστόσο από το τέλος του 19<sup>ου</sup> αιώνα και κυρίως κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20<sup>ου</sup> αιώνα παρατηρείται μια νέα άνθηση στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική.